

Бранко Шапоњић

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Правни факултет
email: bsaponjic29@gmail.com

СПЦ И АРНАУТИ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ЗА ВРЕМЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Апстракт: *Напад Немачке на Краљевину Југославију 1941. године означио је почетак страдања Срба и СПЦ. Поред НДХ, страдање СПЦ било је нарочито изражено на Косову и Метохији. Ова територија налазила се под италијанско-албанском окупационом влашћу. Арнаути су решили да покушају да у потпуности униште СПЦ на територији Косова и Метохије свесни чињенице да је кроз векове она била и остала главни чувар идентитета српског народа. У раду ће, на основу увида у објављену архивску грађу Епархије рашко-призренске, бити приказана судбина СПЦ и српског народа на Косову и Метохији за време окупације. За приказивање наведених чињеница користићемо историјски, аналитички и социолошки метод.*

Кључне речи: *СПЦ, окупација, Србија, Косово и Метохија, прогон.*

Увод

Напад Немачке на Краљевину Југославију 6. априла 1941. године означио је крај једне, на силу створене, државе. Катастрофални пораз југословенске војске означио је почетак једне мрачне странице историје српског народа. На удару окупаторских снага нашла се и СПЦ.¹ Територијално јединство матице српског народа је разбијено, а однос непријатељских снага према свештенству и монаштву био је суров.

Историчар Ненад Антонијевић је извршио класификацију злочина које су Арнаути² починили над српским становништвом и СПЦ на Косову и Метохији за време Другог светског рата. Најсуровији злочини над Србима и СПЦ могу се сврстати у протеривање, интернацију, присилни рад, мучење, одузимање земље и стоке, уништавање, скрнављење и оштећивање манастира, цркава, културно-историјских споменика и гробаља.³

Историчар Ђоко Слијепчевић наводи како су Немци и Италијани према СПЦ били блажи од Усташа и Арнаута на Косову и Метохији. Код Слијепчевића налазимо податак да Немци нису настојали да анектирају делове југословенске територије. Не можемо рећи да то није био случај са њиховим сателитима – Великом Албанијом и НДХ. Епархија рашко-призренска, поред Епархије црногорско-приморске и далматинске,

¹ Свуда у тексту мисли се на Српску православну цркву. Даље у тексту: СПЦ.

² Термини Арнаути и Албанци ће бити коришћени као синоними. Аутор оба назива сматра исправним и легитимним.

³ Антонијевић 2009, 9.

нашла се под окупационом влашћу Италијана и Арнаута највећим делом.⁴ Наиме, немачка окупациона зона обухватала је Косовскомитровачки срез без области Ибарског Колашина, који је дат Италијанима на управу. Бугарска окупациона зона обухватала је Качанички и део Ђуиланског среза. Наиме, обухватала је територије на десној обали Биначке Мораве, са Витином, Жегром и Ранилугом. Обухватала је и Штрпце из Сиринићке Жупе. Бугарске јединице су се, поред своје окупационе зоне, налазиле и у Косовскомитровачком срезу.⁵ Интересантно је напоменути да је територија Косова и Метохије, која се налазила под италијанском окупационом влашћу, указом Виктора Емануела предата „Великој Албанији“ 12. августа 1941. године.⁶

Арбанашки качанички одреди су одмах након капитулације Краљевине Југославије почели са упадима преко границе. Основни циљ је био истеривање Срба са простора Косова и Метохије и брисање трагова њиховог постојања. Све акције је усмеравао Косовски комитет. Арнаути су своју мисију вршили под паролем, „Нема више Југославије, ово је Велика Албанија“.⁷

Архијерејски намесник, Трајко Трифуновић, пише у свом извештају Црквеном суду како су немачке трупе у Приштину ушле 10. априла 1941. године. Немачки командант се обратио присутном народу и наредио да, најкасније наредног дана, предају све оружје које поседују. Трајковић пише како су немачке окупационе снаге наставиле свој поход ка Албанији, а у Приштини је остао мали број официра и војника са циљем предаје власти локалном муслиманском становништву.⁸

Злочини над Србима и СпЦ

Трифуновић, архијерејски намесник, пише у свом извештају о томе како су Арнаути и турски муслимани тражили од окупационих власти да им дозволе да иду по српским селима и да пљачкају, пале и пребијају Србе, а да ће им заузврат ставити на располагање двадесет пет хиљада Арнаута за борбу против партизанских одметника. Окупаторске власти пристале су на такав захтев Албанаца.⁹

На основу наведеног податка из извештаја архијерејског намесника јасно се да увидети намера новопостављених представника власти. Пљачкање српског становништва и пребијање и уништавање имовине имало је само један, јасан циљ – потпуно уништити српски живаљ на територији Косова и Метохије. Оно што од Срба буде остало након терора које власти буду завеле, протерати уколико сами не оду са својих огњишта.

Да ситуација није била ништа боља по Србе на територији новоформираног окупаторског сателита – НДХ, сведоче и Слијепчевићеви наводи. Наиме, он пише како је основна идеја усташког режима била да један део Срба побије, други да преведе на римокатолицизам, а трећи да протера. Он наводи речи Виктора Гутића који каже да ће, „и код нас ускоро друмови пожељет’ Србаља, ал’ Србаља више бити неће“.¹⁰

Трифуновић детаљно наводи убиства Срба на територији три приштинске парохије којима је он сведочио. Списак убијених Срба од стране Арнаута броји педесет и осам имена. На списку је навео и десетогодишње дете које су турска деца каменовала на

⁴ Слијепчевић 2018, 67–68.

⁵ Божовић, Вавић 1991, 43.

⁶ Самарцић 1989, 311.

⁷ Самарцић 1989, 312.

⁸ Литричин 2011, 118.

⁹ Литричин 2011, 122.

¹⁰ Слијепчевић 2018, 74–75.

улице усред Приштине.¹¹

Тешка судбина задесила је и епископа рашко-призренског, Серафима. Наиме, окупаторске власти су јасно показале да у потпуности одобравају терор Арнаута према Србима. Стојковић пише како је епископ Серафим настојао да добије заштиту Светог архијерејског синода албанске цркве и у ту сврху је 1942. године позван на седницу Синода, али без неког успеха.¹²

Јако је важно анализирати чињенице које је Бобан Стојковић, свештеник, изнео у свом чланку. Наиме, он наводи како је епископ Серафим, након италијанске капитулације, био у кућном притвору месец дана. Арнаути су га држали притвореног. Упокојио се у Тирани, 13. јануара 1945. године. Битна чињеница је та да је регентски савет Албаније 1944. године донео одлуку о проширењу важења устава Албанске православне цркве на новоослобођене области.¹³ Анализом поступака окупаторских власти, нових муслиманских власти и владајућих кругова Албаније, јасно се да закључити да је постојала снажна тенденција стварања Велике Албаније. Територија данашње јужне српске покрајине била је обухваћена тим планом. Поред тога, као још једна потврда наведеног исказа јесте и проширење важења устава Албанске православне цркве над Епархијом рашко-призренском. На тај начин би се укинуло постојање СПЦ на територији Косова и Метохије, односно на територији која има посебан значај за српски народ.

Историчар Душан Батаковић заузима исти став у свом делу. Он пише како је придобијање Арнаута од стране комуниста био дуг и тежак процес. Међу албанским члановима Комунистичке партије Југославије преовладавао је став да ће, након окупације, територија Косова и Метохије припасти Албанији. Увидом у Батаковићево дело видимо да је став о стварању Велике Албаније био једнако присутан и у Комунистичкој партији Албаније, али и у Комунистичкој партији Југославије. Наиме, Миладин Поповић је својевремено предлагао да се територија Метохије потпуно стави на управу Комунистичке партије Албаније, а да се сви Арнаути, са територије Косова и Метохије, ставе под команду Албаније.¹⁴

Да би се такав циљ остварио и представљао трајно решење, неопходно је било побити или протерати Србе са територије њене данашње покрајине, али и уништити сваки траг постојања СПЦ.

Парох бањске парохије, свештеник Гвоздић, у свом извештају наводи како је манастир Светог архијакона Стефана у Бањској претрпео велику штету. Врата, прозори и кров су уништени, унутрашњи инвентар и црквено звоно такође, а манастирска архива потпуно спаљена.¹⁵

Спаљивање манастирских и црквених архива представљало је тешко дело против историје српског народа. Прве школе основане су при манастирима, а први писмени људи били су монаси. Сви писани трагови постојања Срба на простору данашње јужне покрајине забележени су у манастирским и црквеним књигама. У прилог овој тврдњи иде и архива манастира Високи Дечани.

Арнаути су у метохијском крају вршили најгнуснија зверства над женским становништвом српске народности. Упали су у куће српских домаћина и под претњом убиства свих чланова породице, одводили су Српкиње. У пећком срезу је одведено око

¹¹ Литричин 2011, 123-124.

¹² Стојковић 2019, 312.

¹³ Стојковић 2019, 313.

¹⁴ Батаковић 2007, 142.

¹⁵ Литричин 2011, 190.

стотину особа женског пола српске националности.¹⁶ Они су Српкиње одводили својим кућама и тамо задржавали дужи временски период ради одржавања полних односа.¹⁷

Децембра месеца 1941. године у Пећи је извршен покољ Срба. Четвртог и петог децембра убијена су 43 Србина. Већина њих је пре него што је убијена била зверски претучена.¹⁸

Парох сочанички, свештеник Раденковић, у свом извештају наводи како су окупаторске снаге заузеле непријатељски став према српском становништву. Забрањивали су било каква окупљања те народ није смео да посећује молитвене скупове нити да носи литије.¹⁹ Стефан Дамјановић наводи како је СПЦ највише страдала у Другом светском рату.²⁰

Парох Раденковић наводи да је одлазак свештеника у парохију давао повода окупаторима за одмазду. Свештеници су често узимани као таоци, а Црква је трпела велику материјалну штету. Он ову тврдњу објашњава тиме што је велики број парохијана напустио парохију због терора који су Арнаути заводили.²¹

Архијерејски намесник Трифуновић у свом извештају пише о страдању свештених лица у Призрену.

„Из Призрена интернирано је у Италију и Албанију преко 300 особа мушког и женског пола, међу којима и следећи свештеници Призренци: протојереј Милан Ђ. Трифуновић, архијерејски заменик, протојереј Бранко Цуцуревић, архијерејски намесник, протојереј Арсеније Бркић, професор Богословије, свештеник Станислав Васиљевић, свештеник Цветко Камперелић.“²²

Трифуновић сведочи како је 17. април 1941. године био страشان дан за Србе у Призрену. Тога дана су Призрен заузеле италијанске снаге које су према муслиманима биле нарочито попустљиве. Арнаути су то искористили, те су одмах почели прогони Срба. Истог дана је опљачкана Богословија, али на интервенцију свештеника Трифуновића код италијанских окупационих снага, плјачка је заустављена, а ствари из Богословије пребачене су у приватну кућу.²³

Гореименовани, епископ Серафим, окупаторске снаге дочекао је у манастиру Високи Дечани. Касније се вратио у Призрен. Након повратка уследило је претресање његове куће, али није ништа компромитујуће нађено. У истом извештају се наводи како је епископ Серафим више пута интервенисао код окупаторских власти те је на тај начин спасио доста Срба (у извештају се не наводи тачан број).²⁴

Игор Вукоњански, професор, бележи како је са Косова и Метохије до 1942. године у Црну Гору протерано више од 100.000 становника. Уништено је 16 цркава, укључујући и манастир Девич.²⁵

¹⁶ Теодосије 2016, 860.

¹⁷ Теодосије 2016, 863.

¹⁸ Теодосије 2016, 864.

¹⁹ Литричин 2011, 196.

²⁰ Дамјановић 2022, 373.

²¹ Литричин 2011, 202.

²² Литричин 2011, 210.

²³ Литричин 2011, 208.

²⁴ Литричин 2011, 210.

²⁵ Вукоњански 2013, 196.

Антонијевић наводи извештај из избегличке станице. У том извештају се наводи да су арнаутски наоружани одреди већ почетком маја 1941. године почели да систематски прогоне и убијају Србе. Наводи се да је група албанске новоформиране жандармерије напала село Кривово и убила 14 Срба укључујући и једну дванаестогодишњу девојчицу. У истом извештају је описан случај страдања Андрије Булајића из Косова Поља. Он је 1943. године ухапшен од стране Арнаута. Тражили су му да преда оружје. Како га није имао, Арнаути су га мучили све док није издахнуо.²⁶

Батаковић бележи изјаву једног од вођа Арнаута са Косова и Метохије. Наиме, он је рекао да је дошло време да се сви Срби ликвидирају и да „под косовским сунцем више Срба бити неће.“²⁷

Мустафа Круја је 30. маја 1941. године у свом говору, на Краљевској академији у Италији говорио о Великој Албанији. Такође, говорио је о томе да Србе на Косову и Метохији треба истребити – интересантан принцип да староседеоце треба прогласити окупаторима и почистити их са територије. У прилог гореизнетим ставовима иду и Батаковићеви наводи да су главне мете арнаутских напада биле задужбине српских средњовековних владара. Италијанске окупационе снаге спречиле су Арнауте у њиховој намери да сруше Високе Дечане. Италијанске окупационе снаге одиграле су велику улогу у спречавању спаљивања Пећке патријаршије.²⁸

Ово није био први покушај окупатора свете српске земље да униште манастир Високе Дечане. Наиме, још у време пада под турску власт, овај манастир су Турци покушали да претворе у џамију. О том покушају је сведочанство оставио архимандрит Леонтије Николић у свом делу „Српска лавра Високи Дечани“. Архимандрит Леонтије пише како је неки цар Татарин желео да од манастира направи џамију, те је у ту сврху у Дечане довео 150.000 војника, муфтију и неколико хоџа. Када је муфтија пред главним вратима манастирским почео да изводи обред потурчења цркве у џамију ударио је јак земљотрес, камена препрата је пујка на два дела, а камени лав поред прозора цркве Светог Ђорђа се одломио, муфтију ударио у главу и убио га на лицу места. Леонтије пише како је након тога пукао под између гробова Светог Краља и Свете Јелене и избио чудан пламен који је Турцима руке опрљео, гром је ударио у главну кулу звонару, порушио је и запалио турску муницију. Након експлозије, Леонтије пише да је погинуло 50.000 турских војника, а да Турци након тога никада више нису покушавали да од Високих Дечана направе џамију.²⁹

Батаковић у свом делу „Дечанско питање“ наводи како је било покушаја да манастир буде претворен у џамију, али не наводи више детаља.³⁰

Највеће српске светиње на Косову и Метохији су током читавог окупационог периода биле у сталној опасности од Арнаута. Међутим, СПЦ је на Косову и Метохији претрпела и велику материјалну штету. Наиме, огромни поседи које су манастири имали били су окупирани од стране Арнаута. Манастир Високи Дечани имао је више од 800 ха обрадиве земље у свом поседу. Пећка патријаршија је, такође, имала велике земљишне поседе. Све то је одузето. Батаковић пише како је убијено 14 свештеника и једна монахиња.³¹

²⁶ Антонијевић 2009, 118–119.

²⁷ Батаковић 2007, 138.

²⁸ Батаковић 2007, 139.

²⁹ Николић 1923, 51.

³⁰ Батаковић 1989, 11.

³¹ Батаковић, 2007, 140.

Игуман Григорије у свом извештају Црквеном суду наводи како су након пада под окупациону власт, непознати починиоци украли неколико манастирских волова. Иако је манастир Драганац имао тапија за њиву „Плужина“, породица Шукрије Ибрахимовића ју је присвојила.³²

Клибарда, архијерејски намесник, у свом извештају епархијском управном одбору у Призрену наводи како су на територији Пећког намесништва уништене цркве у Шеремету, Доњем Ратишту, Раставици и Витомирици. Поред тога, Клибарда истиче како је манастир Девич у потпуности срушен. Срушене су и све манастирске зграде, а ствари опљачкане.³³

Уништавање српских цркава и манастира на Косову и Метохији и убијање и протеривање српског народа од стране Арнаута имало је за циљ не само да Срби у потпуности нестану са простора данашње јужне покрајине већ и да се уништи сваки доказ о томе да су икада живели на тим просторима. Културна баштина једног народа је јак доказ да је на тим просторима тај народ некада и живео. Закључак да су Арнаути желели да у потпуности присвоје територију Косова и Метохије у Велику Албанију потврђује њихово држање према православним гробовима. Натписи на њима су својеврсни сведоци да је ћирилично писмо некада постојало на територији данашње српске јужне покрајине, а самим тим су и Срби живели на тој територији. Детаљном анализом објављене архивске грађе Епархије рашко-призренске можемо да закључимо да се горенаведена изјава арбанашког вође да „под косовским сунцем више Срба бити неће“, могла тумачити „под косовским сунцем никада није ни било Срба.“

Нису Арнаути први који су се устремили на СПЦ на Косову и Метохији. Јастребов је превео ферман турског султана којим је укинута Пећка патријаршија, а у коме он сам забрањује да се више икада покреће питање њеног поновног успостављања.³⁴ Петровић пише о значају СПЦ који се свакако уклапа у оквире деловања Арнаута на Косову и Метохији за време Другог светског рата. Наиме, како су Арбанаси кренули да руше и убијају све што је српско, а у првом реду припаднике СПЦ, дефинитивно су знали колики значај Црква има за Србе. У том смислу, како наводи Милан Петровић, сви непријатељи Срба кроз историју су били свесни значаја Цркве, те да су се стога трудили да је затру да би на тај начин уништили и српство. Он даље пише како је црква луча српства.³⁵

Професор Огњен Вујовић у свом чланку наводи како је Пилат „у Христу видео опасну моћ... коју је хтео да уништи“,³⁶ тако су Арнаути у СПЦ, односно у кући Божјој, видели велику моћ коју су, такође, желели да униште. Међутим, „[...] истина има свој пут на који император не може да утиче“,³⁷ односно и поред огромне жеље Арнаута да униште све што је српско на Косову и Метохији, материјални сведоци постојања српског народа и православне вере на Косову и Метохији и дан-данас стоје.

Свети архијерејски синод је маја месеца 1961. године донео одлуку да се оштећени манастири не руше већ да се заштите и, уколико је то могуће, да се обезбеде средства за њихову обнову.³⁸

³² Литричин 2011, 48.

³³ Литричин 2011, 60.

³⁴ Шапоњић 2022, 95.

³⁵ Петровић 2020, 325.

³⁶ Вујовић 2023, 263.

³⁷ Вујовић 2022, 89.

³⁸ Литричин 2011, 62.

У извештају од 22. јуна 1947. године, Петровић наводи како историја не памти тако безобзирно рушење цркава, манастира, убијање и злостављање свештеника као и уништавање надгробних споменика. Сва та зверства су починиле арнаутске власти са одобрењем окупатора.³⁹

Антонијевић је дао извештај пароха Обрешког, Живана Срећковића, у коме се наводи како су организатори арнаутско-косовског комитета, који је, ваља напоменути, за време Краљевине Југославије радио илегално, а на челу са Фератом бег Драгом, Цафером Девоом и Сефедином бег Махмутбеговићем реализовао свој план за уништавање Срба на Косову и Метохији. Веома је важно напоменути да је Махмутбеговић био југословенски сенатор и министар. У пароховом извештају налази се и Махмутбеговићева изјава у којој каже да уколико српска власт којим случајем буде поново успостављена у Пећи, њега тамо наћи неће, те сходно томе може да чини што му је воља.⁴⁰ У том тренутку је фактичка контрола над територијом⁴¹ свакако била на страни наоружаних Арнаута.

Парох Љубиждански, Чедомир, пише како је од стране Арнаута из села Кабаша разорен манастир Светог Марка са својим припадајућим зградама, звона однета, а шума посечена. Он пише о још једном зверству кабашких Арбанаса. Наиме, они су цркву Светог Петра Коришког у Кориши у потпуности разорили, а гробље које се у близини цркве налазило, потпуно су уништили.⁴² Манастир Светог Марка био је сведок стравичних злочина и за време Првог светског рата. На основу сведочења Марка Антонијевића, приликом повлачења ка албанским планинама 1915. године, њега, сестру му и оца, пут је навео до манастира Светог Марка. У манастиру су стали да одморе јер је његов пријатељ био старешина манастира. У подне, 15. новембра 1915. године, у манастир је упало педесетак Арнаута. Војску, која се склонила у манастир, али и њега и његову сестру и оца одвојили су по собама манастирским. Сутрадан су их одвели из манастира, а Антонијевић је видео како су му Арнаути пуцали у оца. Посведочио је да су све војнике који су се тога дана затекли у манастиру побили и закопали, укључујући и старешину манастира, оца Данила. Антонијевић је преживео захваљујући беси коју су му дали Арбанаси претходног дана у манастирским коначима.⁴³

Антонијевић пише да су православне цркве срушене у селима Лубарда и Раставица, а да је у дечанској општини убијено и у Бистрицу бачено око 200 Срба.⁴⁴ Он, такође, пише о томе како је терор Арнаута над Србима у Дреници био толико велики да су италијанске окупационе снаге морале да штите народ.⁴⁵

Свети Архијерејски Синод СПЦ је након завршетка Другог светског рата формирао комисију чији је задатак био да прикупи материјал који је сведочио о страдању Срба за време окупације. На основу увида у делове наведеног извештаја види се да је Епархија рашко-призренска послала 1.024 извештаја од укупно 4.504 који су пристигли са територија целе бивше Краљевине Југославије. Дакле, готово једна четвртина поднетих извештаја пристигла је са територије данашње јужне српске покрајине.⁴⁶ На крају, лако се да закључити да су Арнаути на територији данашње јужне српске покрајине, а за време Другог светског рата себи дали за право да буду господари живота и смрти. Све што је

³⁹ Литричин 2011, 230.

⁴⁰ Антонијевић 2009, 161.

⁴¹ Детаљније о контроли територије у: Вујовић 2019, 1005.

⁴² Литричин 2011, 256.

⁴³ Литричин 2011, 18-26.

⁴⁴ Антонијевић 2015, 147-148.

⁴⁵ Антонијевић 2017, 251.

⁴⁶ Станисављев 1991, 101.

српско и што се са три прста крсти требало је убити или протерати и створити једно етнички чисто подручје на темељима старе српске државе и на тај начин уништити сваки траг постојања Срба на овим просторима.

Уместо закључка

Терор који су Арнаути вршили над Србима и СПЦ на Косову и Метохији за време Другог светског рата није престао ни после 60 година. Наиме, након НАТО агресије над Савезном Републиком Југославијом 1999. године и доласка мировне мисије на територију јужне српске покрајне, Арнаути су наставили своју мисију.

Ту, пре свега, мислимо на Мартовски погром, који се догодио између 17. и 19. марта 2004. године. Од 1999. године, па до Мартовског погрома са територије јужне српске покрајне, а од стране Арнаута, протерано је преко 220.000 Срба. Спаљена је Црква Богородице Љевишке у Призрену, Црква Светог Саве у јужној Косовској Митровици, као и још 35 цркава и манастира.⁴⁷

У извештају Унмикове мисије наводи се да је у 31 организованом сукобу учествовало преко 51.000 људи. Даље се наводи како је истрага ометена у потпуности зато што су сведоци застрашивани или нису били вољни да сарађују.⁴⁸

И данас се број инцидената на Косову и Метохији који су етнички мотивисани не смањује.

Извори и литература

Антонијевић, Ненад (2017): *Страдање Срба у првим месецима окупације на Косову и Метохији 1941. Године*, Српска политичка мисао бр. 4. Београд: Институт за политичке студије;

Антонијевић, Ненад (2015): *Ратни злочини на Косову и Метохији 1941–1945. године*. Београд: Филозофски факултет;

Антонијевић, Ненад (2009): *Албански злочини над Србима на Косову и Метохији у Другом светском рату*. Београд: Музеј жртава геноцида;

Батаковић, Душан (2007): *Косово и Метохија историја и идеологија*. Београд: Чигоја;

Батаковић, Душан (1989): *Дечанско питање*. Београд: Просвета;

Божовић, Вавић, Бранислав, Милорад (1991): *Сурова времена на Косову и Метохији квислинзи и колаборација у Другом светском рату*. Београд: Институт за савремену историју;

Вујовић, Огњен (2023): *Ius vitae ac necis и Христос*, Црквене студије 20. Ниш: Центар за црквене студије;

Вујовић, Огњен (2022): *Немања као првосвештеник*, Национални интерес. Београд: Институт за политичке студије;

Вујовић, Огњен (2019): *Поседи деспота Ђурђа Бранковића у Угарској у контексту политичких односа Србије и Угарске*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Правни факултет;

⁴⁷ Шапоњић 2022, 61.

⁴⁸ THE RESPONSE OF THE JUSTICE SYSTEM TO THE MARCH 2004 RIOTS, *osce.org*, December 2005. доступно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/0/17181.pdf>, 15. 04. 2023.

Вукођански, Игор (2013): *Правни статус поседа цркава и манастира на Косову и Метохији после Другог светског рата*, Баштина св. 35. Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу;

Дамјановић, Стефан (2022): *Српска православна црква на Косову и Метохији од 1945. до 1999. године у извештајима Епископа Павла и Атанасија*, Баштина св. 57. Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу;

Литричин, Мирјана (2011): *Шиптарски геноцид над Србима у 20. веку, Документа Архиве Епархије рашко-призренске и косовско-метохијске*. Грачаница–Београд: Епархија рашко-призренска;

Николић, Леонтије (1923): *Српска лавра Високи Дечани*. Пећ: Дукађин;

Петровић, Милан (2020): *Личност против странке*. Београд: CATENA MUNDI;

Самарцић, Радован (1989): *Косово и Метохија у српској историји*. Београд: Српска књижевна задруга;

Слијепчевић, Ђоко З. (2018): *Историја Српске православне цркве, књига трећа*, Београд: CATENA MUNDI;

Стојковић, Бобан (2019): *Прилог голготи свеиштенства рашко-призренске Епархије током Другог светског рата*, Баштина св. 49. Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу;

Стојковић, Живорад (1991): *Из архива Светог Архијерејског Синода СПЦ*. Београд: БИГЗ;

Теодосије, (2016): *ЗАДУЖБИНЕ Косова и Метохије, духовно и културно наслеђе српског народа*. Призрен: Епархија Рашко-Призренска и Косово-Метохијска;

Шапоњић, Бранко (2022): *Борба за независност СПЦ након Берлинског конгреса 1878. године*, Српска баштина VII/2. Никшић: Институт за српску културу;

Шапоњић, Бранко (2022): *Српски етнички простори као поприште борби за утицај великих сила*. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет;

THE RESPONSE OF THE JUSTICE SYSTEM TO THE MARCH 2004 RIOTS, *osce.org*, December 2005. доступно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/0/17181.pdf>, 15. 04. 2023.

Branko Šaponjić

**SERBIAN ORTHODOX CHURCH AND ALBANIANS ON KOSOVO AND
METOHILJA DURING THE WORLD WAR II**

German's attack on Kingdom of Yugoslavia on April 1941. was the beginning of suffering of Serbs and Serbian Orthodox Church. Next to NDH, the suffering of the Serbian Orthodox Church was particularly pronounced in Kosovo and Metohija.

The most zealous in destroying property of Serbian Orthodox Church and Serbian people was Albanian. They decide to destroy SOC on Kosovo and Metohija completely aware of fact that SOC was and it is the main Serbian bearer identity. In this paper, we will present destiny od SOC and Serbian people on Kosovo and Metohija during the occupation, according to archive material of ras-prizren diocese.